Klart språk i Norden

Titel: Det ska böjas i tid det som krokigt ska bli. Några reflektioner från nordiska klarspråkskonferensen

Forfatter: Sonja Vidjeskog, Åbo Akademi, Finland

Kilde: Klart språk i Norden, 2005, s. 116-120

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/archive>

© Netværket for sprognavnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Det ska böjas i tid det som krokigt ska bli

Några reflektioner från nordiska klarspråkskonferensen

Sonja Vidjeskog, Åbo Akademi, Finland

Det är viktigt att satsa på de unga, anser Guðrun Kvaran, ledare för Nordens språkråd, för dagens unga skriver framtidens språk. Hon var en av dem som höll ett anförande på den tredje klarspråkskonferensen, som i början av november samlade språkexperter från de nordiska länderna i Kongsberg, Norge. Temat var ”Forståeleg språk – for alle?”. Det omfattande konferensprogrammet riktade sig till dem som utarbetar information för olika målgrupper, och talarna företrädde – förutom språkvårdsorganisationer och universitet – ett flertal ministerier och olika typer av myndigheter. Det som länkade samman deltagarna var intresse för klarspråksarbete.

Att ha ett sådant upplägg är ingalunda riskfritt. Ett aldrig så angeläget tema kan vattnas ur om det hela utvecklar sig till en lång räcka med samstämmiga vittnesmål. Men trots att den tre dagar långa konferensen visade att språkexperterna brottas med många likartade problem, så lyckades arrangörerna i sin föresats, nämligen att deltagarna skulle lära av varandra och inspirera varandra i arbetet för ett klart och förståeligt språk. Det varierande angreppssättet i problembeskrivningarna lyftes därför med rätta fram av Vidar Lynghammar. Han påpekade i sitt slutanförande att talarna hade höjt blicken och därmed vidgat deltagarnas perspektiv på klarspråksarbetet.

Analys av språkvanor och skrivkulturer hade givetvis en synlig plats i programmet, men sättet att arbeta med klarspråksfrågor kom också i blickfånget. Frågor som ventilerades var till exempel: Hur ska man nå önskad effekt? Vem lönar det sig att satsa på? Vilka argument ska språkexperterna använda för att få fram budskapet?

Vad kallas det oklara språket?

Konferensen handlade alltså om *klarspråk*, som vid det här laget är ett någorlunda väl etablerat begrepp i de nordiska språken. Av naturliga skäl kom konferensen att i minst lika hög grad handla om motsatsen. Men vad ska det oklara språket kallas? Här visar språkbruket

på en större variation, och det verkar som om man tagit fasta på olika problemspekter i olika språk.

Den som har läst Erik Wellanders *Riktig svenska* känner till fenomenet under benämningen *kanslisvenska*, vilket är en alltför snäv benämning i dagens klarspråksarbete. Oklart språk produceras inte enbart på kanslier. Ett modernare uttryck i svenskan är *krångelspråk*, där utgångspunkten snarast är strukturen. I norskan används *språktåken*, för att betona den språkliga dimridå skribenten åstadkommer. Danskans *skrankesprog* illustrerar i sin tur resultatet, nämligen att språket bygger upp barriärer. Variationen ökar ytterligare genom att tillfälliga omskrivningar och metaforer används för att ge färg åt fenomenet. Yngve Slettholm, statssekreterare vid Kultur- och kyrkjedepartementet, fastslog till exempel att oklart språk är ”språklig abrakadabra”.

Synliggör formen för skribenterna

I det dagliga språkvårdsarbetet får språkexperterna ofta ta fantasin till hjälp för att med språkliga uttrycksmedel synliggöra problemen, eftersom skribenterna sällan har inblick i en lingvistisk begreppsapparat. Språkexpertens utmaning ligger i att på ett mottagaranpassat sätt lösa sitt eget klarspråksdilemma: Hur ska man förklara språkfenomen utan att själv snärja in budskapet i ett svårgenomträngligt lingvistiskt fackspråk?

Aud Anna Senje, språkrådgivare på Økokrim, har löst problemet genom att med glimten i ögat möta sin målgrupp på dess egna villkor. Hon arbetar med texter som dels är skrivna av jurister, dels av poliser. Inom båda yrkesgrupperna produceras det mycket text, men varken juristerna eller poliserna behöver ha någon som helst insikt i klarspråksfrågor. Hennes uppgift som språkrådgivare blir då att försöka tränga igenom det ogenomträngliga, för att göra skribenterna uppmärksamma på problem som förekommer. Substantiveringar och passiveringar har som följd att aktörerna osynliggörs, vilket Senje beskrev med uttrycket *okända gärningsmän*. Långa och komplexa meningar uppstår lätt för att texten är lineär medan verkligheten inte är det. Resultatet kallar Senje *labyrintsyndromet*. Aud Anna Senje visar härigenom hur språkexperten kan utnyttja den kraft som ligger i bildspråket för att skapa tillfälliga men genomskinliga begrepp. Med andra ord kan det ses som en viktig strategi i klarspråksarbetet att frångå den egna expertgruppens gängse terminologi.

Fortsätt tänka på mottagaren

En förutsättning för att klarspråksarbetet ska lyckas är att språkexperterna vinner gehör för strävandena efter ett begripligt språk. För att nå fram med sitt budskap behöver de därför både effektiva strategier och en effektiv retorik. Utgångspunkten bör emellertid vara att det verkligen går att förändra skrivvanor. Det gäller bara att visa att språk till stora delar är samspelsregler och att det går att skriva klart, koncist och kort. Men det kräver vilja och koncentration, för att citera Yngve Slettholm.

Ruth Vatvedt Fjeld, professor vid universitetet i Oslo, framhöll att språk inte är något annat än konventioner. Det innebär visserligen att vi kan förstå mycket – om vi verkligen vill och om vi är vana vid konventionerna. Faktum är att många läsare saknar såväl viljan som vanan. Därför har mottagaranpassning från början varit en av ledstjärnorna i arbetet. Ändå finns det, enligt Barbro Ehrenberg Sundin från Regeringskansliet i Sverige, skäl att fortsätta förbättra mottagaranpassningen i texter.

På det här området finns det dessutom all anledning att höja blicken och vidga perspektivet. Språkexperterna kan inte enbart utgå från grammatiska aspekter utan bör också ta in textkunskap och kommunikation i en vidare mening. Jan Olav Fretland, från Norsk språkråd, påminde t.ex. om att forskning om läsbarhet, minne och förståelse kan ge goda språkverktyg på vägen mot en optimal text. Vidare kom det fram i slutdiskussionen att språkvårdarna själva borde ha tid att hitta nya idéer.

Begripligt språk för alla

Bland många myndighetsskribenter verkar det fortfarande finnas en rädsla för klarspråk, samtidigt som det finns en föreställning om att svårt språk inger respekt hos mottagaren. Att språk i högsta grad upplevs som en statusmarkör framgick av Aud Anna Senjes anförande. Hon menade att i all synnerhet polisernas texter innehåller exempel på krångelspråk. Förklaringen var att de känner sig underlägsna juristerna, som inte heller skriver bra. För att hävda sig skriver poliserna ännu mera krångelspråk!

Ur mottagarens perspektiv är det däremot fråga om demokrati. Det är inte så att lagens långa arm behöver dölja sig bakom lagens tunga arm, som Yngve Slettholm uttryckte det. Om många människor inte förstår viktiga begrepp är det onekligen ett demokratiproblem. Svårigheten att förstå ska emellertid vara en utmaning i främsta hand för dem som sprider

information, inte för den som är mottagare. Enligt Siri Bjerke från Næringslivets Hovedorganisasjon i Norge ligger det till och med en folkupplysningsuppgift i klarspråkssträvandena, eftersom hon ansåg att svåra ord bör kunna användas, men de ska förklaras.

Klarspråk lönar sig

Samhällsekonomiskt sett lönar det sig med klarspråk. För att exemplifiera det här påståendet redogjorde Barbro Ehrenberg-Sundin för händelseutvecklingen i ett uppmärksammat fall i Sverige. Riksförsäkringsverket hade skickat ut ett misslyckat brev till 900 000 svenska pensionärer. Reaktionerna uteblev inte, och enbart i Kalmar län med 25 000 pensionärer ringde tusentals upprörda. Detta ledde till att Kalmar län fick ha 15 heltidsanställda att besvara frågor under en månad. När brevet omarbetades, testades på en grupp pensionärer, innan det förbättrades ytterligare och skickades ut till de 900 000 pensionärerna kom det att kosta 285 000 kronor. Om Riksförsäkringsverket från början hade satsat på klarspråk kunde stora besparingar alltså ha gjorts.

Ta modell av Sverige!

Sätten att utföra det konkreta arbetet på är många. Sverige är det nordiska land som har kommit längst i klarspråksarbetet, och därför kunde Barbro Ehrenberg-Sundin ge en lång rad exempel på metoder som utprovats inom Klarspråksgruppen på Regeringskansliet. Hon konstaterade att textgranskning visserligen är viktig, men andra metoder som används är att föreslå nya modeller, erbjuda utbildning, skriva handböcker och språkspalter, informera om riktlinjer och att delta i utredningar. Klarspråksgruppen har vidare utarbetat ett klarspråkstest, där skribenterna med hjälp av frågor vägleds att själv bedöma och bearbeta sin text.

Ann-Marie Malmsten från justitieministeriets granskningsbyrå lyfte i sitt anförande fram ett exempel på att översättning faktiskt kan främja klarspråk i lagtexter. De svenska laggranskarna arbetar i princip med översättningarna till svenska och kontrollerar att formuleringarna i de finska och svenska är likvärdiga, eftersom de båda versionerna har samma status. Såväl översättarna som laggranskarna upptäcker ibland brister i de finska formuleringarna, och på så sätt gagnar arbetet med den svenska översättningen också arbetet med den finska texten.

Klarspråk börjar uppifrån

Konferensdeltagarna var sammanfattningsvis eniga för det första om att det går att åstadkomma förändringar och för det andra om att det är viktigt att använda attitydpåverkan som redskap. Däremot var Guðrun Kvaran tämligen ensam om att föra fram budskapet att det är viktigt att satsa på de unga. Satsar man på att ge de unga ett starkt modersmål så inser de samtidigt vikten av ett klart språk, menade hon. Med hänsyn till att allt fler skriver allt mer bör klarspråk enligt min mening ha en självskriven plats i all utbildning. Därför fanns det orsak att förvånas över att norskan har strukits som undervisningsämne inom polisutbildningen i Norge.

Avigsidan med attitydfostran är att den i allmänhet tar lång tid. Eftersom klarspråksarbetet givetvis inte kan vänta tills nya generationer tar över, måste arbetet utföras på många fronter. Ett sätt är, enligt Barbro Ehrenberg-Sundin, att övertyga dem som ”äger” språket, dvs. makthavarna. Erfarenheten har till exempel visat att de satsningar som fått ledningens stöd har större genomslagskraft. När initiativen till förbättringar kommer uppifrån hänger inte viljan att förändra skrivvanor på den enskilda skribenten. Ibland handlar det om direkta krav på satsningar, som bestämmelser i lag. Om klarspråksarbetet därtill ges resurser och organiseras väl är förutsättningarna ännu bättre.

Barbro Ehrenberg, och många med henne, underströk hur viktigt det är att klarspråksarbetet utförs av språkexperter i samarbete med experter från fackområdena. Att språkexperterna samarbetar sinsemellan och bygger upp nätverk förbättrar ytterligare möjligheterna att åstadkomma resultat, vilket framhölls av Sylfest Lomheim från Norsk språkråd. Klarspråkskonferensen är en utmärkt plattform för ett sådant samarbete